

BELÂGAT KİTAPLARINDA HÜSN-İ TA'LİL'İN TARİF VE TASNİFİ**THE DESCRIPTION AND CLASSIFICATION OF THE HUSN-I TALIL IN RHETORIC BOOKS****Prof.Dr.Muhittin ELİAÇIK**Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Kırıkkale/Türkiye**ÖZET**

Muhassinât-ı lafziyye ve ma'neviyye adı verilen sanatların örneklerle anlatıldığı belâgat kitaplarında edebî sanatlar bedî bölümünde açıklanmıştır. Bu kitaplarda mecâz-ı mürsel, isti'âre, teşbih, kinâye sanatları beyân bölümünde açıklanmıştır. Meânî, beyân, bedî bölümlerinden oluşan belâgat kitapları Tanzimat sonrasında önemli ölçüde artmıştır. Belâgat kitapları belâgat âlimi Sirâcuddîn-i Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'u ile onun özet ve şerhlerine dayanmıştır. Böyle olmakla beraber *Miftâhu'l-Ulûm*'un şerh ve özetlerinde *Miftâh*'ta bulunmayan sanatlar yer almıştır. Belâgat kitaplarında yer alan edebî sanatlardan birisi de *hüsn-i ta'lil* olup *Miftâhu'l-Ulûm*'da geçmezken onun şerhi olan *Telhis*'te açıklanmıştır. Bu makalede *hüsn-i ta'lil*, belâgat kitaplarında mukayeseli biçimde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tecâhül-i Ârif, belâgat kitapları, tarif, tasnif.

ABSTRACT

In the rhetoric books are described 'muhassinat-i lafziye and manewiya' called literary arts in detail with examples. Literary arts has been described in the section of bedi of this books. In this books metonymy, metaphor, simile, allusion is described in the beyan part. Consisting of bedi, beyan, meani sections in the number of rhetoric books there has been a significant increase after the Tanzimat. The source of rhetoric books Siracuddin-i Sekkaki's Miftah and its summaries and commentaries has been. However, many new art are included in Miftah's commentaries and summaries. One of the literary arts located in rhetoric books also is hüsn-i ta'lil. This art while not in place in the Miftah, in Telhis that is explains. In this article, hüsn-i talil will be examined in comparative form in the books of rhetoric.

Key words: Husn-i talil, the books of rhetoric, description, classification.

1. GİRİŞ

Duruma uygun söz söyleme demek olan belâgat, sözü en uygun biçimde muhataba anlatma konularını işlemektedir. Belâgat: "Lisanın fesâhatine uymak şartıyla bir manayı -sözlerini hâlin gereğine uygun kılarak çeşitli yollarla söylemek ve kelimelerin ve parçaların uyumunu gözetip kulak ve kalbe hoş gelecek şekilde ifadeyi birleştirme kaideleridir." (M.Rıfat, 1308:11). "Belâgat, konuşmanın açıklıkla birlikte tekellüf, tasannu, muğlaklık ve tevilden uzak olarak hâlin gereğine uygun olmasıdır." (A.Süreyya, 1303:69) şeklinde tanımlanmıştır. Belâgat ilmi; me'ânî, beyân, bedî olarak üç bölümden oluşur ve edebî sanatlar bedî bölümünde açıklanır. Belâgat ilmi, İslâm dünyasında M. 9-12. asırlarda zirve dönemini yaşayıp daha sonra duraklama dönemine girmiştir. Bu sahada kaleme alınan çalışmalar genellikle Sirâcuddîn Sekkâkî'nin (ö.1228) *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eseri ile bunun özet ve şerhlerine yazılan kitaplardan oluşmuştur. Edebî sanatların bedî bölümünde açıklandığı Sekkâkî'nin Arapça *Miftâhu'l-Ulûm'una* Hatib el-Kazvî'nin (ö.1339) *Telhisü'l-Miftâh* adlı bir eser yazmış ve *Miftâh*'ta yer almayan birçok sanatı eklemiş, buna da çeşitli şerh ve haşiyeler yazılmış, bunların en mühimi de Sadeddin Teftazânî (ö.1390)'nin *el-Mutavvel'i olmuştur*. Osmanlı'da Batı edebiyatına yöneldiği Tanzimat döneminde Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ'sı* ile birlikte Batı retorik konuları Türk edebiyatına girip ya eski belâgat anlayışı izlenmiş, ya da onunla birlikte Batı retorik kitapları da başvuru kaynakları arasında yer bulmuştur. Buna Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye'si* ile Recaiâde'nin *Ta'lîm-i Edebiyat*'ı örnek gösterilebilir (Saraç 2004:131-136). Belâgat kitaplarında genellikle şahsi tasnifler yer almış; *mecâzât, isti'âre, teşbih* gibi beyan konuları hemen her kitapta yer alırken, *mecâz-ı mürsel* gibi temel

bir konu Sürûri'nin *Bahru'l-Maârif'i*, Müstakimzâde Sadeddin'in *Istîlâhât-ı Şi'riyye'si* ve Muallim Naci'nin *Istîlâhât-ı Edebiyye'sinde* yer almamıştır (Saraç, 2004: 136). *Tenâsüb*, *tevcîh*, *tecâhül-i ârif*, *tezâd*, *tevriye* gibi sanatlar ise farklı adlarla açıklanmıştır. *Hüsn-i ta'lîl* ise, belâgat kitaplarının genellikle tarifinde birleştiği bir edebî sanat olmuştur.

2. HÜSN-İ TA'LÎL

Arapça: *hüsn* ve *ta'lîl* kelimeleriyle kurulmuş bir tamlama olan *hüsn-i ta'lîl* belâgat kitaplarında: *Bir vasıf için güzel ve mecazî bir sebeple ona uygun bir sebep iddia etmektir. Ya da: Bir sıfat için gerçek olmayan, uygun ve güzel bir sebep iddia etmektir. Bu ise dört kısımdır: Kendisi için münasip bir sebep gösterilen sıfat ya sebebinin beyanı kastedilen sabit bir sıfattır veya ispatı istenen gayrisabit bir sıfattır. Sabit sıfat olup sebebinin kastı istendiğinde ya o vasıf için açık sebep hatırlanmaz veya adı geçen sebep dışında açık bir sebep bulunur. Sabit olmayıp ispatı istenen de ya mümkün olur veya mümkün olmaz. Bir diğer tarifte: Hüsn-i ta'lîl, bir şeyin aslı sebebine aykırı olarak başka mecazî uygun bir sebep gösterme olup şartı ise, istenen mananın güzelliğini artıracak güzellikte bir itibarla kurulmasıdır. Başka bir tarifte: hüsn-i ta'lîl, bir şey ve hadiseyi aralarında benzerlik ilgisi bularak gerçek olmayan bir sebebe yüklemek olup bu itibarla bu sanat benzerlik ilgisine dayalı edebî mecazlardandır ve iki tür olup birincisi, kapalı istiarenin mufassal bir şekli gibidir ki açık istiareye göre mufassal teşbih ne ise kapalı istiareye göre de hüsn-i ta'lîl olur. Kapalı istiâre ile denk olan birinci türde mufassal teşbih gibi "meger, gûyâ, sanki" teşbih edatları kullanılır ki bunlara şibh-i hüsn-i ta'lîl denir. Hüsn-i ta'lîlin iki türü arasındaki fark teşbih edâtıyla belirlenemez; mecâzî ifâde bir kapalı istiârenin tafsilini içeriyorsa birinci türe; sadece gerçek olmayan bir sebeplendirme varsa zarâfet sebepleri grubuna girer ki aslında birinci türe başka bir ad vermek daha uygundur. Kitaplarda bu şekilde açıklanan 'güzel sebeplendirme' anlamındaki hüsn-i ta'lîl sanatının dört kısma ayrılması, sıfatının sabit olup olmamasıyla ilgilidir. Bu durumu Said Paşa *Mizânü'l-Edeb'de* şöyle açıklamıştır: *Bu sanatta şu yönler geçer: Birincisi, söylenecek vasıf bir sâbit sıfat olur da ifadede o sıfata ait olacak sebebin beyanı kastedilir. İkincisi, vasıf gayrisabit bir sıfat olur da ispatı istenir. Birinci tür iki suretten geri olamayıp ifadede söylenen sıfata ait bir sebep söylenmese bile vasıf adı bir sebeple sebeplenmiş görünür. İkinci tür, söylendiği üzere ispatı istenen sıfattır ve ya mümkün olur yahut mümkün olmaz.**

3. BELÂGAT KİTAPLARINDA HÜSN-İ TA'LÎL

Belâgat kitapları tertip ve muhtevaca Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm'una* bağlı kalmakla beraber bu kitapta bulunmayan birçok sanat için kaynak bunun şerh, haşiye veya özetleri olan Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh'ı* ve Teftazânî'nin *el-Mutavvel'i* olmuştur. *Miftâhu'l-Ulûm'da* yer almayan *akıs*, *istihdâm*, *hüsn-i ta'lîl* vb. sanatlar *Telhîs* ve bunun şerhi olan *el-Mutavvel'de* yer almış, diğer kitaplar da bu kitapları esas alarak açıklama yapmışlardır. Belâgat kitaplarında *hüsn-i ta'lîl* hakkında birbirine çok yakın tarif ve tasnifler yapılmış ve temel kaynak *Telhîs* olmuştur. İncelediğimiz on iki belâgat kitabında bu sanat tek bir başlık altında açıklanmış, sadece Naci *hüsn-i tevcîh* adından bahsetmiştir. İncelenen on iki kitap: *Kazvinî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı*, Ahmed Hamdî'nin *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî'si*, Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ'sı*, Saîd Paşa'nın *Mizânü'l-Edeb'i*, **Ruscuklu M.Hayri'nin Belâgat'i**, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmâniyye'si*, İbnülkâmil Mehmed Abdurrahman'ın *Belâgat-i Osmâniyye'si*, Abdurrahman Süreyya'nın *Mizânü'l-Belâga'sı*, Mehmed Rif'at'ın *Mecâmü'l-Edeb'i*, Ahmed Reşîd'in *Nazariyyât-ı Edebiyye'si*, Muallim Naci'nin *Istîlâhât-ı Edebiyye'si* ve Tahirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lüğati'dir*. Bu kitaplarda *hüsn-i ta'lîl*in tarif ve tasnifini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

1. Kazvinî, *Telhîsü'l-Miftâh'ta*, "*Hüsn-i ta'lîl, bir vasıf için güzel ve mecazî bir sebeple ona uygun bir sebep iddia edilmesi olup dört kısımdır. Buna göre sıfat, ya illetinin beyanı kastedilen sabit bir sıfat veya ispatı istenen gayrisabit bir sıfattır. İlki, ya o sıfat için adette bir sebep açığa çıkmaması veya o sıfat için söylenmeyen bir sebep açığa çıkmasıdır. İkincisi ya mümkündür veya mümkün değildir.*" demiştir.

2. Ahmed Hamdî (ö.1890), *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî'de*: "*Hüsn-i Ta'lîl sanatı, bir vasıf için gerçek olmayan güzel bir itibarla o vasfa münasip bir sebep iddia edilmesi olup dört kısımdır: Zira, kendisi için münasip sebep iddia olunacak sıfat ya illetinin beyânı kastedilen sâbit sıfat olur veya ispatı istenen gayrisabit sıfat olur ve sabit sıfat olup sebebinin vasfı istendiğinde ya o vasıf için adette açık sebep hatırlanmaz veya adı geçen sebepten başka bir açık sebep bulunur. Sabit olmayıp ispatı istenen de ya mümkün olur veya mümkün olmaz.*" diyerek *Telhîs'in* bir nevi tercümesini yapmıştır.

3. Süleyman Paşa (ö.1892), *Mebâni'l-İnşâ'da*: "*Hüsn-i ta'lîl, gerçek olmayan güzel bir itibarla bir sıfat için münasip bir sebep iddia etmek olup dört kısımdır: Kendisi için münasip sebep iddia olunacak sıfat ya sebebinin beyanı kastedilen sabit sıfat olur veya ispatı istenen gayrisabit sıfat olur ve sabit sıfat olup illetinin kasdı*

istendiğinde ya o vasıf için adette açık sebep hatırlanmaz veya adı geçen sebebin dışında açık bir sebep bulunur. Gayrisabit olup ispatı istenen de ya mümkün olur veya mümkün olmaz.” diyerek yine *Telhis*'in bir nevi tercümesini yapmıştır.

4. Said Paşa (ö.1890), *Mizânü'l-Edeb*'de: “*Hüsn-i ta'lil* sanatı, bir vasıf için gerçek olmayan güzel bir itibarla o vasfa münasip bir sebep iddia etmek olup şu yönlerde gerçekleşir: Evvela, söylenecek vasıf sabit bir sıfat olur da kelâmda o sığata ait sebebin beyanı kastedilir. İkinci, vasıf gayrisabit bir sıfat olur da ispatı istenir. Birinci tür iki suretten geri olamayıp konuşmada geçen sığata ait bir sebep söylenmese bile vasıf adı bir sebebe bağlanır. İkinci tür, ispatı istenen sıfat olup, ya mümkün veya gayrimümkün olur.” demiştir.

5. Ruscuklu Mehmed Hayri, *Belâgat* (bs.1890)'ta: *Hüsn-i ta'lil* sanatı, bir şeye gerçek olmayan fakat güzel bir sebep bulmaktır.” şeklinde çok kısa ve özlü bir tarif yapmıştır.

6. Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895), *Belâgat-i Osmâniyye*'de: “*Hüsn-i ta'lil*, bir vasıf için mecazî, güzel bir itibarla münasip bir sebep iddia etmektir. Yani gerçekte illeti olmayan bir mana ona illet sayılır. Bu vasıf iki kısma ayrılıp, ya sabit bir sıfat olup illetinin beyanı kastedilir, veya sabit sıfat olmayıp da ispatı istenir.” diyerek *Telhis*'in tarifini sade ve anlaşılır biçimde tercüme etmiştir.

7. İbnü'l-Kâmil Mehmed Abdurrahman, *Belâgat-i Osmâniyye (bs.1891)*'de: “*Hüsn-i ta'lil* sanatı, bir vasıf için mecazî, güzel bir itibarla münasip bir illet iddia etmektir.” diyerek A.Cevdet'in tarifine uymuştur.

8. Abdurrahman Süreyya, Mirdûhîzâde (ö.1904), *Mizânü'l-Belâga*'da: “*Hüsn-i ta'lil*, bir şeyin aslî sebebine muhalif olarak mecazî diğer bir münasip sebep göstermektir. *Hüsn-i ta'lil*in şartı, istenen mananın güzelliğini artıracak güzel bir itibar üzere kurulmasıdır.” diyerek nispeten özgün bir tarif ortaya koymuştur.

9. Mehmed Rif'at (ö.1907), *Mecâmiü'l-Edeb*'de: “*Hüsn-i Ta'lil*, bir sıfat için gerçek olmayan güzel bir itibarla münasip bir sebep iddia etmektir. İki yönü olup, birinci yönde güzel itibar ikinci bir sıfat olup da sebebin söylenmesi kastedilir; ikinci yönde ise güzel itibar sabit olmadığından ispatı istenir. Bu sanat mühim olduğundan Muallim Naci'nin *Istılâhât-ı Edebiyye*'sinden daha çok bilgi alınması gereğini hatırlatırız.” diyerek ortak tarifi nakletmekle yetinmiş, Naci'yi de asıl kaynak göstermiştir.

10. Ahmed Reşid (ö.1956) *Nazariyyât-ı Edebiyye*'de: “*Hüsn-i ta'lil*, bir şey ve hadiseyi aralarında benzerlik ilgisi bularak gerçek olmayan bir sebebe yüklemeye denir. Bu itibarla *hüsn-i ta'lil* benzerlik ilgisine dayalı edebî mecazlardan sayılır. *Hüsn-i ta'lil* adı altında toplanan hayalî güzelliklerin birbirinden çok farklı iki türü olup, birinci tür, kapalı istiarenin mufassal bir şekli suretinde bulunur ki bu hâlde açık istiareye göre mufassal teşbih ne ise kapalı istiareye göre de *hüsn-i ta'lil* odur. İkinci tür, bir şey veya hadiseye gerçek olmayan güzel ve zarif bir sebebi tıpkı sahîh bir sebep belirlenir gibi yüklemektir ki bu itibarla aşağıda bahsedeceğimiz zarâfetin yeni bir türüdür. Kapalı istiâre ile denk olan birinci türde mufassal teşbih gibi “meger, gûyâ, sanki” teşbih edatlarının kullanımına daha çok yer vardır. Eski edebî kitaplarda *hüsn-i ta'lil* ile kapalı istiâre arasındaki hayalî yakınlık belirlenmemişse de teşbih edatı bulunan *hüsn-i ta'lil*ler ayrılarak “şibh-i *hüsn-i ta'lil*” adı verilmiştir. Hâlbuki biz *hüsn-i ta'lil*in iki türü arasındaki farkı teşbih edâtının varlık veya yokluğuyla belirlemiyoruz. Bu tahayyül tarzını gösteren mecazî ifâde bir kapalı istiârenin tafsilini içeriyorsa onu birinci türe katarız; böyle olmayıp da yalnız gerçek olmayan bir sebeplendirme varsa bunu da zarâfet sebepleri grubuna katarız. Bu iki tür arasında o kadar esaslı bir tasavvur farkı vardır ki birinci türe başka bir ad vermek zannımızca daha uygundur.” diyerek diğer kitaplardan epey farklı bir tarif ve yasnif ortaya koymuştur.

11. Muallim Naci (ö.1893), *Istılâhât-ı Edebiyye*'de: “*Hüsn-i ta'lil*, güzel bir itibara dayalı olarak bir husus için münasip bir sebep ortaya koymaktır. *Hüsn-i ta'lil*de ortaya konulacak sebebin gerçek olmaması yani aslında mutabık bulunmaması şarttır. Gerçek olursa sıradan sebeplendirme demek olarak muhassinattan sayılamayacağından *hüsn-i ta'lil* gerçekleşmez. Bazı edipler sanatı ‘*hüsn-i tevcih*’ adıyla anarlar ki tarifinde de illeti veche dönüştürmekle “güzel bir itibara dayalı olarak bir husus için uygun sebep ortaya koymaktır” derler. *Hüsn-i ta'lil* veya *hüsn-i tevcih* en güzel sanatlardan sayılıp, zariflere göre icrasında zorluk olmayıp ekseriya doğal olarak gelir. Bu sebeple zariflerin konuşmaları da onunla süslenmekten geri kalmaz. *Hüsn-i Ta'lil* tarzında fakat zanna dayalı olarak söylenen ta'lilât şibh-i *hüsn-i ta'lil* adıyla *hüsn-i ta'lil*den ayrılır.” diyerek özgün ve ayrıntılı bir tarif yapmıştır.

12. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1951), *Edebiyat Lügati*'nde: “*Hüsn-i ta'lil*, bir şeyin meydana gelmesine hayalî ve güzel bir sebep göstermektir. Bir de şibh-i *hüsn-i ta'lil* vardır ki *hüsn-i ta'lil*in benzeri demektir, gösterilen sebebin kesin değil, zannî ve şüpheli olmasıdır.” diyerek bu sanatı özetlemiştir.

Taranan 12 belâgat kitabında hüsn-i ta'lîl sanatının tarif ve tasnifi:

Kazvinî, Telhîsü'l-Miftâh	<i>Ve minhu hüsnü't-ta'lîl, ve hüve en yedde'î li-vasfîn 'illetin münâsebetin lehu bi-i'tibârin latîfin gayri hakîkiyyin ve hâza erba'atu edrubin li-enne's-sıfate immâ sâbitetün kasdın beyânı illetihâ ev gayru sâbitetin ürîde isbâtu hâ ve'l-ülâ immâ en lâ-yuzhera lehâ fi'l-'âdeti 'illetin ev yuzhera lehâ 'illetun gayre'l-mezkûreti. Ve's-sâniyetu immâ mümkinetün ev gayru mümkinetün (vrk. 46a)</i> <i>Ve ondan birisi de Hüsn-i Ta'lîldir. O, bir vasf için hoş ve mecazî bir sebeple ona uygun bir sebep iddia edilmesidir ve dört kısımdır: Çünkü sıfat: ya illetinin beyanı kastedilen sabit bir sıfat veya ispatı istenilen gayri sâbit sıfattır. İlki, ya o sıfat için bir sebep açığa çıkmaması veya o sıfat için zikredilmeyen bir sebep açığa çıkmasıdır. İkincisi ya mümkündür veya mümkün değildir.</i>
Ahmed Hamdî: Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî	<i>San'at-ı Hüsn-i Ta'lîl. Bir vasf için bir i'tibâr-ı latîf-i gayr-i hakîkî ile o vasma bir illet-i münâsibe iddi'â olunmaktadır bu da dört kısımdır; zîrâ kendisiyçün illet-i münâsibe iddi'â olunacak sıfat yâ illetinin beyânı kasd olunan sıfat-ı sâbite olur veyâ isbâtı murâd olunan sıfat-ı gayr-i sâbite olur ve sıfat-ı sâbit olup illetinin vasfı murâd olunduğu vaktde yâ o vasf için hasbe'l-'âde illet-i zâhire hâtırlanmaz veyâ hüd illet-i mezkûrenin gayri bir illet-i zâhire bulunur ve gayr-i sâbit olup isbâtı murâd olunan dahi yâ mümkün olur yâ hüd gayr-i mümkün olur. 1. misâl: Bahra nice teşbîh ideyim eyledigim dem-Gayretle sehâbî görürem giryekünândır 2. Sıfat-ı sâbitede mezkûr olan illetden gayri illet-i zâhire olduğına misâl: Tezâhümden sıyânetdir ta'addüd râh-cüyânı-Hakikatda degildir muhtelif ârâ vü mezhebler. 3. İsbâtı murâd olunan sıfat-ı gayr-i sâbitenin imkânına misâl: İsbât-kârî-i gammâz oldu bende müstahsen-Gözüm merdümleri kurtuldu havf-ı gark-ı eşkimden. 4. İsbâtı murâd olunan sıfat-ı sâbitenin mümkün olmamasına misâl: Olmayaydı hidmetin kasdında cevzâ serverâ-Kimse görmezdi belinde burc-ı cevzânın kemer. (s.107-110)</i>
Süleyman Paşa, Mebânî'l-İnşâ	<i>29.Hüsn-i Ta'lîl: Gayr-i hakîkî bir i'tibâr-ı latîf ile bir sıfat için illet-i münâsibe iddi'â olunmaktadır bu da dört kısımdır; Kendisiyçün illet-i münâsibe iddi'â olunacak sıfat yâ illetinin beyânı kasd olunan sıfat-ı sâbite olur veyâ isbâtı murâd olunan sıfat-ı gayr-i sâbite olur ve sıfat-ı sâbit olup illetinin kasdı murâd olunduğu vaktde yâ o vasf için hasbe'l-'âde illet-i zâhire hâtırlanmaz veyâ hüd illet-i mezkûrenin gayri bir illet-i zâhire bulunur ve gayr-i sâbit olup isbâtı murâd olunan da yâ mümkün olur yâ hüd gayr-i mümkün olur. (II/s.65-67)</i>
Sa'îd Paşa, Mizânü'l-Edeb	<i>18.Hüsn-i Ta'lîl san'atı: Bir vasf için gayr-i hakîkî bir i'tibâr-ı latîf ile o vasma münâsib bir illet iddi'â olunmaktadır. San'at-ı mezkûrede vücûh-ı âtiye cereyân eder: Evvelâ irâd olunacak vasf bir sıfat-ı sâbite olur da kelâmda o sıfata âid olacak illetin beyânı kasd olunur. Sâniyen vasf bir sıfat-ı gayr-i sâbite olur da isbâtı murâd edilir. Birinci nev' iki sûretten hâlî olamaz. Sûret-i ülâca kelâmda zikr olunan sıfata taalluk edecek bir illet mezkûr olmasa bile vasf bir illet-i âdiyyeye ma'lûl görünür. İkinci nev', zikr olunduğu üzere isbâtı murâd olunan sıfatdır, ya mümkün yahud gayr-i mümkün olur. (s.359-361)</i>
Ruscuklu M.Hayri: Belâgat	<i>7.Hüsn-i Ta'lîl san'atıdır ki bir şey'e gayr-i hakîkî fakat latîf bir sebep bulmaktadır. (s.74)</i>
Ahmed Cevdet Paşa: Belâgat-ı Osmâniyye	<i>10. Hüsn-i Ta'lîl: Bir i'tibâr-ı latîf-i gayr-i hakîkî ile bir vasf için bir illet-i münâsibe iddi'â olunmaktadır. Ya'nî nefsü'l-emrde illeti olmayan ma'nâ ana illet olmak üzere i'tibâr kılınmaktadır. Bu vasf iki kısma munkasim olur. Şöyle ki ya bir sıfat-ı sâbite olup da illetinin beyânı kasd olunur. Veya sıfat-ı sâbit olmayup da isbâtı murâd olunur. (s.161-163)</i>
İ.Kâmil Mehmed Abdurrahman: Belâgat-ı Osmâniyye	<i>9.Hüsn-i Ta'lîl san'atıdır ki bir vasf için latîf bir i'tibâr-ı gayr-i hakîkî ile münâsib bir illet iddi'â olunmaktadır. (s.66)</i>
Abdurrahman Süreyya: Mizânü'l-Belâga	<i>6.Hüsn-i Ta'lîl: Bir şey'in illet-i asliyesine muhâlif diger bir illet-i münâsibe-i gayr-i hakîkiyyenin istinbâtıdır. Hüsn-i Ta'lîlin şartı, ma'nâ-yı murâdın hüsn ü bahâsını artıracak bir i'tibâr-ı latîf üzere ibtinâ olunmasıdır. (s.364)</i>

Mehmed Rif'at, Mecâmiü'l-Edeb	<i>Hüsn-i Ta'lil: Gayr-i hakîkî bir i'tibâr-ı latîf ile bir sıfat için illet-i münâsibe iddi'â olunmaktadır ki bunun iki vechi vardır. Vechi evvel, i'tibâr-ı latîf bir sıfat-ı sâniye olup da illetin beyânı kasd olunmaktadır. Vechi sâni, i'tibâr-ı latîf sâbit olmadığı cihetle isbâtı murâd olunmaktan ibâretidir. Tenbîh-İşbu Hüsn-i Ta'lil san'atı mühim olduğu cihetle erbâb-ı edebın Muallim Naci Efendinin İstilâhât-ı Edebiyye nâm eserine mürâcaatla daha ziyâde tafsîlât almaları lüzûmunu ihtâr ederiz. (s.364-365)</i>
Ahmed Reşîd: Nazariyyât-ı Edebiyye	<i>Hüsn-i Ta'lil: Bir şey ve hâdiseyi hakîkî olmayan bir illete -aralarında münâsebet-i temâsüliyye bularak- isnâd etmege "hüsn-i ta'lil" derler. Bu i'tibâr ile hüsn-i ta'lil alâka-i temâsüle müstenid olan mecâzât-ı edebiyeden ma'düddür. Hüsn-i ta'lil unvânı altına toplanan letâif-i hayâliyyenin birbirinden pek farklı iki nev'i vardır: Birinci nev'i isti'âre-i mekniyyenin bir şekl-i mufassalı sûretinde bulunur ki bu hâlde, isti'âre-i musarrahaya nisbeten teşbîh-i mufassal ne ise, isti'âre-i mekniyyeye nisbetle hüsn-i ta'lil de odur. İkinci nev'i bir şey'e veya hâdiseye her hâlde latîf ve zarîf olmak üzere, bir illet-i gayr-i hakîkiyyeyi -tıbki bir sebep-i sahîh ta'yîn eder gibi- isnâd etmektedir ki bu itibâr ile biraz aşağıda bahs edeceğimiz zarâfetin bir nev'-i tezâhürüdür. İsti'âre-i mekniyye ile teâdüil eden nev'-i evvelde teşbîh-i mufassal gibi "meğer, gûyâ, sanki" edât-ı teşbîhlerin isti'mâlîne daha ziyâde mahal vardır. Müdevvenât-ı atîka-i edebiyede hüsn-i ta'lil ile isti'âre-i mekniyye arasındaki karâbet-i hayâliyye ta'yîn olunmamışsa da edât-ı teşbîh bulunan hüsn-i ta'liller tefrik olunarak "şibh-i hüsn-i ta'lil" tevsîm edilmiştir. Hâlbuki biz hüsn-i ta'lilin iki nev'i arasındaki farkı edât-ı teşbîhin vücûd veya ademiyle ta'yîn etmiyoruz. Bu tarz-ı tahayyülî izhâr eden ifâde-i mecâziyye bir isti'âre-i mekniyyenin tafsîlini mutazammun ise onu nev'-i evvele idhâl ederiz; böyle olmayıp da yalnız gayr-i hakîkî bir ta'lil mevcûd ise bunu da avâmil-i zarâfet cümlesine katarız. Bu iki nev' arasında o kadar esâslı bir fark-ı tasavvur mevcûddur ki nev'-i evvele diger bir ism vermek, zannımızca daha münâsib olur. (s.241-244)</i>
Muallim Naci, İstilâhât-ı Edebiyye	<i>Hüsn-i Ta'lil: Bir i'tibâr-ı latîfe müstenid olarak bir husûs için illet-i münâsibe dermiyân etmektedir. Hüsn-i Ta'lilde dermiyân olunacak illetin hakîkî olmaması ya'nî nefsü'l-emre mutâbık bulunmaması şarttır. Hakîkî olursa ta'lil-i âdi demek olarak muhassinâtdan sayılamayacağından hüsn-i ta'lil tahakkuk etmez. Meselâ oğlunu hakîkaten te'dîb için tekdîr eden bir pederin "oğlumu te'dîb için tekdîr etdim" kavlinde hüsn-i ta'lil bulunamaz. "Gizlendi gülsitânda yeşil yaprak ardına-Reng-i izârınızdan olup şermsâr gül" beytinde ise mütehakkıktır. Çünkü gülün yeşil yaprak ardına gizlenişi dermiyân olunan illet -ki muhâtabın reng-i ruhsârını görerek kendi renginin ana nisbetle letâfetsiz görüneceğini anladığından şermsâr olmasıdır-hakîkî değildir. Ba'zı üdebâ bu san'atı (hüsn-i tevcîh) nâmıyla yâd ederler. Ta'rîfde de (illet)i (vech)e tahvîl ile "bir i'tibâr-ı latîfe müstenid olarak bir husûs için vech-i münâsib dermiyân etmektedir" derler. Hüsn-i Ta'lil veya hüsn-i tevcîh en hoş-âyende sanâyi'den ma'düddür. Bununla beraber ashâb-ı zarâfete göre icrâsında su'ûbet yoktur. Ekseriyâ tabî'i olarak gelir. Bu cihetle muhâverât-ı zurefâ dahi anınla ziyet-yâb olmaktan hâli kalmaz. Hüsn-i Ta'lil tarzında fakat zanna müstenid olarak îrâd olunan ta'lilât (şibh-i hüsn-i ta'lil) unvânıyla hüsn-i ta'lilden ayrılır. (s.10-14)</i>
Tahirü'l-Mevlevî: Edebiyat Lügati	<i>Hüsn-i Ta'lil: Bir şeyin meydana gelmesine hayâlî ve güzel bir sebep göstermektir. 'Ben ağladıkça penbeleşir levn-i ârızı-Göz yaşlarım izârına bir reng-i ân verir' beytinde hüsn-i ta'lil vardır. Çünkü sevgilinin yüzünde penbe ve câzib bir renk hasıl olmasına şâirin ağlayışı sebep gösterilmiştir. Bu ise hakîkî bir sebep değildir. Hem hayâlidir, hem de güzel bir tahayyüldür. Bir de (şibh-i hüsn-i ta'lil) vardır ki hüsn-i ta'lilin benzeri demektir, gösterilen sebebin kat'i değil, zannî ve şüpheli olmasıdır. 'Nedir bilmem Ziyâ bu şîve-i i'câz nazmında-Meğer Rûhülkudûs endişene imdâda gelmiştir' beytinde meğer edatı, sebebi zannileştirmiştir. (s.46)</i>

4. SONUÇ

Bu çalışmada incelenen on iki belâgat kitabında *hüsn-i ta'lil* sanatı benzer şekillerde tarif ve tasnif edilmiştir. Kitapların çoğunda Kazvinî'nin tarifinin esas alındığı, *Mizânü'l-Belâga*, *Nazariyyât-ı Edebiyye*, *İstilâhât-ı Edebiyye*, *Edebiyat Lügati*'nde ise bu sanatın kısmen farklı ifadelerle açıklandığı görülmüştür. Kitapların hepsinde de bu sanat tek başlık altında açıklanmış, birkaçında *şibh-i hüsn-i talile* de yer verilmiştir. Hüsn-i talil, bir şey ve hadiseyi aradaki bir benzerlik ilgisinden dolayı gerçek olmayan bir sebebe yüklemek olarak açıklanıp bu yönüyle benzerliğe dayalı mecazlardan sayılmış, ayrıca kapalı istiarenin ayrıntılı bir şekli kabul edilmiş ve açık istiareye göre mufassal teşbih ne ise kapalı istiareye göre de hüsn-i talil o sayılmıştır. Öte

yandan eski edebî kitaplarda hüsn-i talil ile kapalı istiâre arasındaki hayalî yakınlığın belirlenmediğinden bahisle teşbih edatı bulunan hüsn-i talillerin şibh-i hüsn-i ta'lîl olarak adlandırıldığı bildirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Süreyya (1303), Mîzânü'l-belâga, İstanbul.
- Ahmed Cevdet Paşa (1307), Belâgat-i Osmâniyye, 3.baskı, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Ahmed Hamdî (1293), Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî, İstanbul:Matbaa-i Âmire.
- Ahmed Reşid (1328), Nazariyyât-ı Edebiyye, İstanbul.
- İbnü'l-Kâmil Mehmed Abdurrahman (1309), Belâgat-i Osmâniyye, İstanbul: Kaspar Matbaası.
- Kazvinî, Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân, Telhîsü'l-Miftâh, Milli Ktp. 1Hk 91/2.
- Mehmed Rif'at (1308), Mecâmiü'l-Edeb (3 cilt). İstanbul.
- Muallim Naci. (1307), Istilâhât-ı Edebiyye. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Ruscuklu Mehmed Hayri (1308), Belâgat, İzmir.
- Sadüddin Teftâzânî, el-Mutavvel, İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, nr. K-424.
- Said Paşa (1305), Mîzânü'l-Edeb, İstanbul.
- Saraç, M. A. Y. (2004), Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları. Journal of Turkish Studies.Harvard University. C. XXVII, s. 311-344
- Saraç, M. A. Y. (2004), Edebî Sanat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Üzerine. TDED, C. 32. s. 131-147.
- Siracüddin Sekkâkî (1987), Miftâhu'l-Ulûm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Süleyman Paşa (1289), Mebâni'l-İnşâ II, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, İstanbul.
- Tahirü'l-Mevlevî (1936), Edebiyat Lügati, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.